

ПОЗИЦИЈА И КОНЦЕПТ БИБЛИОТЕКЕ У МОДЕРНА ВРЕМЕНА

Тања Дамљановић Конли

MassArt, Одсек архитектуруе, Бостон САД

УДК: 727:02(100)
022(091)

Сажетак

Поштовање писане речи, књиге и вредности знања, уз појаву градова, сматрају се кључним критеријумом за дефинисање цивилизације и историјског времена, за разлику од човека праисторије. Записи су се чували на различитим материјалима и форматима, а библиотеке су грађене као светска чуда. После монументалних античких времена када се веровало у тековине академије, списи су се затворили у контемплативне манастирске заједнице, а црква је постала тесно повезана са оснивањем универзитета. Рађање просветитељских идеја, уз Гутенбергов проналазак штампарске машине, као и идеје формирања модерних нација у којима су култура и образовање формирали модерног грађанина, донели су нову врсту концепата библиотека. Пројекти за библиотеке, додељивани најумнијим архитектама, успостављали су референце са античким светом академских вредности, а и са средњовековним светом духовности и контемплације. У мрежама јавних библиотека од пресудног значаја био је положај националне библиотеке као водећег архитектонског симбола престоничких градова. Уз то се нису занемаривали пројекти ни у малим градовима. Циљ овог рада је да представи ремек дела библиотечке архитектуре од зачетака просветитељства до времена завршне фазе формирања грађанских друштава на европском и северноамеричком тлу. Један од најмудријих француских књижевника, Виктор Иго, уместо писања хвалоспева о штампаној књизи, плашио се да простори библиотека и неконтролисана распрострањеност књига могу да убију смисао архитектонског језика, прослављеног кроз време катедрала. Градитељи библиотека су често тражили инспирацију у сакралности простора храмова, а онда је ново доба сумње у сакралност почело чинити библиотечке зграде просторима спектакла у којима нова врста визуелних медија и технологија одвлачи пажњу од слова на папиру. У овом контексту Игоово „Ово ће убити оно“ добија ново значење.

Кључне речи: архитектура библиотеке од времена просветитељства; хијерархија и положај библиотечких зграда у формирању грађанског друштва; промене у програму и доживљају библиотечког простора пројектованог у време модерности.

---

1 У преводу са француског: „Ово ће убити оно.“

„Седиште муза“, како се у античко време звала најславнија од свих до сада и изграђених и уништених збирки записа знања, мудрости и уметничких надахнућа, боље знана као Александријска библиотека, мистериозно је нестала, о чему се ламентира до данашњих дана. Конципирана према Аристотеловом лицеју у Атини, садржавала је не само колекцију од више од пола милиона докумената, већ и амфитеатар и посебне „олтаре“ намењене свакој од муза. Једна од претпоставки је да је религиозни фундаментализам, прво хришћанских и касније и муслиманских лидера, задао последњи ударац опстанку трагова славне институције.² Тек ће се са временом просветитељства поново појавити идеја о подизању јавних здања у коме ће записи знања бити доступни описмењеним грађанима новостасавајућег времена модерних нација. Од времена Француске буржоаске револуције и Декларације о независности САД-а, програм изградње јавних библиотека или у оквиру универзитета или као незаобилазног урбанистичког програма сваког насеља постао је синоним развоја грађанског друштва. Поред мреже библиотечких пројеката скромнијих размера за мање градове, библиотечки гиганти у престоницама постајали су централни визуелни симболи нација.³

Ширење писмености, штампање књига и часописа као и њихова дистрибуција донели су визије архитектуре библиотека намењених што широј публици. За кључни пример овог преокрета узима се грандиозни пројекат Етјен-Луја Булеа (Étienne-Louis Boullée) за Народну библиотеку Француске из 1785. године (слика 1) који није остао утопијски само због турбулентних политичких прилика времена у коме је настао, већ и због још увек присутног дисбаланса између визије архитекте и ондашњих инжењерских могућности. У Булеовој визији, уместо религиозних институција или приватних универзитета, држава преузима главну бригу у прикупљању, организовању и организовању приступа све доступне грађе најширем грађанству.⁴ Тако се као главни мотив овог вероватно најславнијег примера библиотечке архитектуре на папиру појављује читаоница енормних размера засвођена масивним полуобличастим сводом са касетираном таваницом налик на куполу на Пантеону. Слично древном римском узору, и Булеов свод храма мудрости био је перфориран, али је уместо окулуса на куполи Пантеона отвор према небу био правоугаони. Светло са таванице било је прикладно за сагледавање отворених полица протегнутих по целој дужини читаонице на неколико етажа, којима се прилазило почев од приземља, преко комплексне композиције галерија

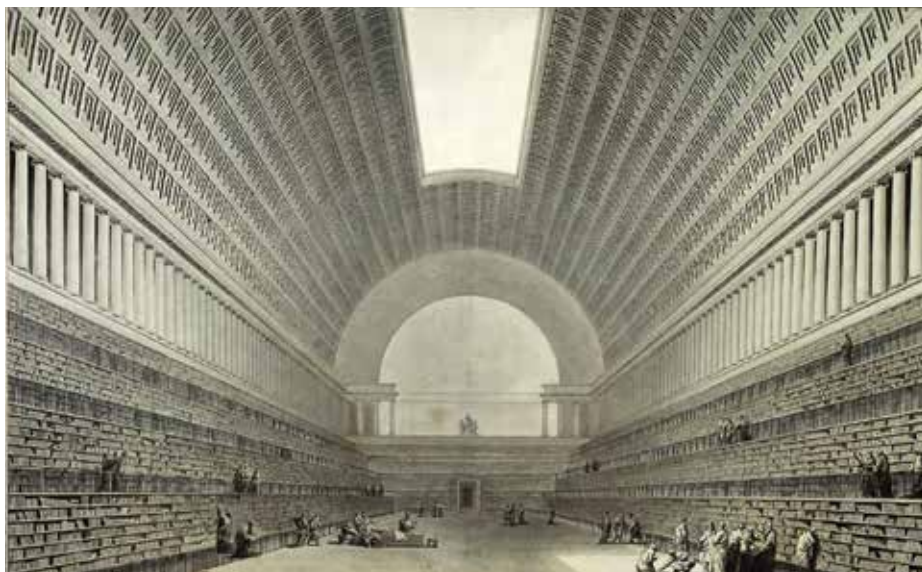
---

2 Roy MacLeod, *The Library of Alexandria: Centre of Learning in the Ancient World*, London: I.B. Tauris, 2004.

3 Ian P. Willison, "The National Library in Historical Perspective", *Libraries and Culture*, vol. 24, no. 1, 1989: 75–95.

4 Идеје секуларизације и преузимања фонда из руку аристократије повезују се са реструктурирањем Bibliothèque du Roi почев од 16. века до времена Револуције.

и степеница, до крајње етаже под сводом. Ови наизглед непрегледни нивози књига били су потпуно отворени за прегледање и читање, што је било сасвим супротно средњовековном систему у манастирским библиотекама где су књиге биле укотвљене у специфично место за читање. У Булевом пројекту посетиоци су били инспирисани да слободно истражују, сусрећу се и дискутују, пошто је библиотека била наткривени јавни простор утопијских димензија.

Слика 1: Етјен-Луј Буле, Пројекат за Националну библиотеку Француске, 1785.

Англосаксонска пракса, за разлику од континенталне, откривала је концепте постсредњовековних библиотечких објеката махом у оквиру приватних универзитетских комплекса. Тако је на пример главна зграда библиотеке Универзитета Оксфорд, Радклиф камера (Radcliffe Camera),⁵ изграђена у циљу прилагођавања идејама просветитељства под патронатом Џона Радклифа, 1749. године. Конципиран као ротонда са куполом у духу енглеског паладијанизма, и овај пројекат успоставља визуелне аналогије са Пантеоном, мада би се пре могло рећи да асоцира на идеју ранохришћанске крстионице као местом модерног просветљења и спасења. У сличном маниру ротонде, у оквиру Британског музеја, формирана је читаоница коју је један од најеминентнијих британских архи-

---

⁵ Радклифова соба – у преводу са латинског.

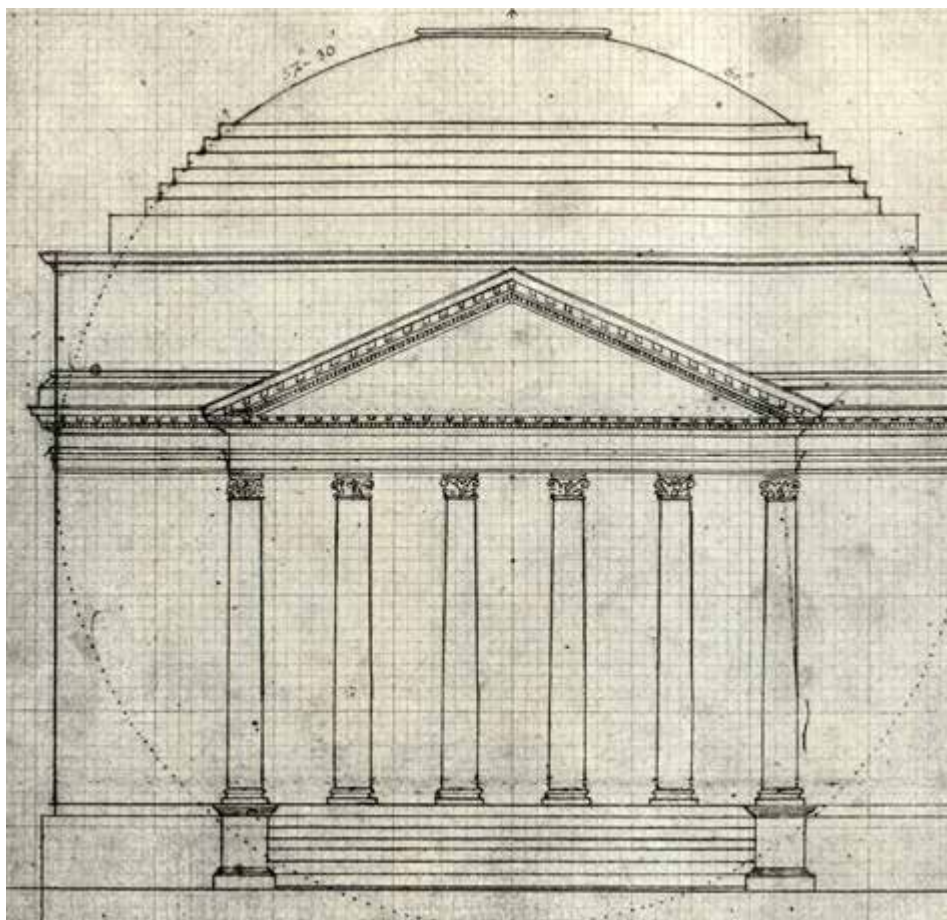
теката, Норман Фостер (Norman Foster), инкорпорирао у спектакуларну реконструкцију Музеја са експресивним јавним простором испод стаклене таванице, поводом обележавања уласка у нов миленијум, који је династија здушно обележила. Као што ову Библиотеку пре везујемо за име добротвора него архитекте, тако је формирање јавних библиотека широм Велике Британије пре резултат иницијативе појединаца и приватних фондова који су се ујединили да ову врсту институције рашире, неголи државна иницијатива. Најзначајнија библиотечка збирка у Британији одвојила се од институције Британског музеја – такође под патронатом фондација независних од Комонвелта – и добила своју посебну зграду тек 1973. године. Бруталистички конципирана зграда Народне библиотеке у Лондону, оплемењена грубом текстуром фасадне опеке и разиграним габаритима у потрази за дијалогом са неоготском зградом Железничке станице Св. Панкрац, из 1868, у непосредном суседству, ипак нису имали прилике да се боре и докажу конструктивне потенцијале челика и стакла у духу њиховог деветнаестовековног претходника.

Амерички примери, од времена борбе за независност, одражавали су оно што се могло видети и у империјалној Британији и револуционарној Француској. Један од највећих лидера борбе за независност, трећи амерички председник Томас Џеферсон, био је обожаватељ паладијанских архитектонских визија и знања. Како су Паладијеви списи били представљени у Енглеској посредством архитекте Инига Џоунса (Inigo Jones), Томас Џеферсон је током боравка у Енглеској пренео штампана издања *Четири књиге о архитџектури*⁶ у Америку, од када су она постала позната и доступна имућном сталежу заинтересованом за архитектуру. Поред тога, Џеферсон је био поборац идеја Француске буржоаске револуције, сходно томе и равноправности грађанских сталежа. Идеја система високог школства који ће конституисати америчку нацију била је сличнија англосаксонским узорима. Један од најранијих универзитета у Америци пројектовао је Томас Џеферсон својеручно, а као његова круна појавила се библиотека грађена током 1820-их. Комплекс Универзитета Вирџиније конципиран је у духу строгог, сведеног неокласицизма, у распону између енглеског неопаладијанизма и пројеката француских просветитељских архитеката друге половине осамнаестог века. Џеферсоново дивљење Паладију, као и ширење знања о неопаладијанизму, могу се препознати у свим његовим архитектонским подухватима, укључујући и резиденцију Монтичело, чији је централни мотив купола испред које се испрсио упечатљив портико као на вили Ротонда крај Вићенце. У конципирању урбанистичке основе Универзитета Вирџинија замишљеног као „академско село“ Џеферсон је узео за узор строг концепт карактеристичан за пројектовање институција

---

6 Андреа Паладио, *Четири књиге о архитџектури*, Београд: Грађевинска књига, 2010. Преведена је и на српски са енглеске верзије.

друштвеног надзора као што су болнице, затвори и школе у време јачања централизованог државног система Француске. Правоугаони ансамбл сачињава средишње затрављено двориште оивичено павиљонима за изучавање тада релевантних научних дисциплина. Павиљони су повезани наткривеним пасарелами провученим са обе стране комплекса, који се спектакуларно завршава централном зградом библиотеке, такозваном Ротондом, која доминира на крају аксијалне процесије кроз двориште. Сматра се да је Џеферсонова идеја да уместо универзитетске капеле, програма који је у претходним вековима био жижа комплекса, начини управо библиотеку просторном доминантом.

Слика 2: Томас Џеферсон, Пројекат за библиотеку Универзитета Вирџинија, 1819.

Џеферсонова Ротонда у Вирџинији у погледу пропорција поштовала је искуства антике преведена у Паладијев стилски вокабулар (слика 2). Јукстапозиција савршене лопте и идеално пропорционираног квадратног портика недвосмислено су указивали на Пантеон, при чему се купола од симбола сакралног простора молитве преобразила у симбол контемплације и стремљења ка небу кроз спознају, учење и разум. Као и у Булеовом нереализованом пројекту, на галерији су се појавиле отворене полице са књигама лако доступне корисницима, док се под куполом у тишини налазио информативни пулт и простор за читање. Ово кључно дело библиотечке архитектуре на светском плану претрпело је радикалну трансформацију 1890-их по пројекту бироа Маким, Мид и Вајт (McKim, Mead & White) из Њујорка, једног од најзначајнијих америчких протагониста „бозар“ (École des Beaux-Arts) традиције школованих у престижној француској установи. Они су модификовали оригинални пројекат према укусу надолazeће, доста помпезније „бел епок“ ере у Америци, условљеном наглим богаћењем одређеног миљеа средње класе која се трудила да експонира гламур прелаза у двадесети век кроз најразноврсније пројекте од железничких станица и хотела, до музеја и библиотека. Тако је Ротонда од сведене постала већа и у димензији, а и стилски громогласнија. Приде се, кроз делатност исте фирме развила пракса пројектовања сличних, чак и монументалнијих библиотечких зграда, углавном засвођених куполама, које доминирају урбанистичким диспозицијама универзитетских комплекса. Кључни пример овог тренда је њихов пројекат за централну библиотеку Универзитета Колумбија у Њујорку из 1890-их,⁷ док се исти концепт мало слабијег стилског досегнућа налази и на Корнелу – другом универзитету Ајви лиге у истој држави. У исто време урбанистички концепт Универзитета Корнел са павиљонима који оивичавају унутрашњи затрављени „трг“ – централно правоугаоно двориште са засведеном зградом библиотеке – „главом“ на врху кичме, сличнији је првобитној замисли „академског села“, какво је пропагирао Џеферсон за Универзитет Вирџинија.

У исто време у континенталној Европи универзитетске библиотеке се ситуирају у ужим градским језгрима, како се и сами универзитети формирају као важне зоне урбанитета, а не као одвојене, такоређи манастирске заједнице, удаљене од непожељних дистракција које вребају у градовима. Легендарни пример пројекта Универзитетске библиотеке Сен Женевјев (Bibliothèque Sainte-Geneviève) у Паризу пројектовао је један од најуспешнијих „бозар“ студената Анри Лабруст (Henri Labrouste) у периоду 1843–1851, као прву наменски изграђену библиотечку зграду у постреволуционарној Француској. Иако изграђена у склопу некадашњег средњовековног лицеја под патронатом цркве, у новом устројству зграда је финансирана државним средствима, пошто је оригинална збирка књига и докумената на срећу била сачувана током Буржоаске револуције. Лабрустов пројекат доживљен је као шокантан при-

⁷ Francesco Passanti, "The Design of Columbia in the 1890's – McKim and his Client" *JSAH*, vol. 36, no.2 1977: 69–84.

мер преиспитивања традиције која је проповедала најславнија институција за изучавање архитектуре, на којој је и сам архитекта школован, зато што се овде по први пут огољено гвожђе појавило не само као конструктивни, него и као декоративни елемент. Спољашност зграде такође је перципирана са чуђењем, као необрађен сандук, јер је била необично сведена како по геометрији, тако и плошности орнаменталних детаља.

Слика 3: Анри Лабруст, Библиотека Сен Женевјев у Паризу, 1850–1859.

И поред опаски, Лабрустов концепт је јасно поштовао главне пројектантске принципе које је дефинисао „бозар,” а то су били: *partie* (подела, организација, план), *mosaïque* (структурирање, повезивање, састављање) и *marche* (кретање кроз простор), од којих се овај последњи највише односио на доживљај простора и контемлативне ефекте архитектуре. Библиотеци се приступало кроз скромна врата која су уводила у клаустрофобично неосветљено приземље са ниском таваницом налик на крипту где су биле депоноване књиге. Пролаз ка читаоници конципиран је као „алеја” оивичена бистама значајних умова Француске пред којима се корисник са поштовањем припрема за интелектуалне спознаје који се одвијају у читаоници на спрату (слика 3). За разлику од тескобног осећаја при проласку кроз приземље, прилаз читаоници се одвија кроз драматично, рекло би се барокно степениште које пак уводи у сакрални

дух простора главне читалишне сале.⁸ Висина овог простора је радикално, скоро двоструко увећана у односу на приземље, што се читава на фасадама. Читаоница је конципирана у духу базилике у коју се светлост спушта са два низа масивних монофора постројених испод линије почетка сводова (слика 3). За разлику од ранохришћанских и средњовековних, она је двобродна, а не тробродна „базилика“, засвођена са два полуобличаста свода исте висине, ношена мрежом лукова од ливеног гвожђа ослоњених на такође гвоздене стубове. Природа овог, за то доба револуционарног материјала омогућила је да димензије носећих елемената не само буду знатно лакше и тање, већ и да они буду перфорирани и канелирани на себи својствен начин, остваривши доживљај до тада невиђене естетике. Уз грациозност и прозачност нагих гвоздених елемената светлост која се пробијала у читаоницу појачавала је осећај структуралне лакоће. Слично утопијском предлогу свог претходника Булеа, Лабруст је предвидео низове полица са књигама, кључних аутора и знанствених тема, наслоњених на подужне зидове на основном нивоу читаонице, а и на галерији испод монофора, лако доступне свим корисницима. Један од најупечатљивијих мотива главног прочеља управо пресликава непрегледно нанизане наслове књига из ентеријера читаонице. На каменим панелима који затварају фасаду испод монофора, управо где се налазе отворене полице са књигама, видимо уклесана имена аутора чија дела се налазе унутра на полицама, у виду монументалног каталога из кога су слова најупечатљивији орнамент на фасади. Постоји претпоставка да је Лабруст полемички реаговао на снажну критику убрзаног доба трансфера знања књигом, коју је један од највећих француских књижевника, Виктор Иго објавио у поглављу „Ово ће убити оно“ (*“Сесі tuera cela”*)⁹ реферишући на чињеницу да се дубина мисли и идеја коју саопштава архитектура компромитовала после Гутенберговог изума штампарске машине.

Лабруст је, после ове, извео и читаоницу Националне библиотеке Француске завршену 1868, у којој, уместо полуобличастих сводова из претходних примера, уводи у простор систем лаких купола са описаним радијусом, користећи поново гвожђе као основни конструктивни и обликовни материјал. Ипак је његов први пројекат постао узор чији елементи ће се приметити на серији библиотечких пројеката у будућности. Један од најочигледнијих враћа нас у САД, у главни град државе Масачусетс – Бостон, где се током деветнаестог века развио систем градских библиотека које су замишљене као главни јавни садржај према коме гравитира цела заједница, тако значајно потискујући централни положај црквених објеката у урбаном миљеу. Оваква пракса, између осталог, резултирала је из једне од основних премиса америчког друштва: слободи вероисповести и религиозним слободама, тако да су се у већим градовима цркве разних конфесија подизале раштркано, не по правилу на атрактивним локацијама, у зависности од црквених буџета. Иако

---

⁸ Corinne Bélier, Barry Bergdoll and Marc Le Coeur, *Henri Labrouste: Structure Brought to Light*, New York: The Museum of Modern Art, 2013.

⁹ Последње издање Игоове књиге из 1831. преведене на српски: Виктор Иго, *Бојородичина црква у Паризу*, Београд: Лагуна, 2019.

ово није био случај у новоформираном центру јавног живота Бостона, Тргу Копли, где се нова зграда Бостонске градске библиотеке већ поменутог тима Маким, Мид и Вајт подигла као просторна противтежа управо завршеној епископелијанској¹⁰ Цркви Св. Тројице по пројекту Хенрија Хобсона Ричардсона (Henry Hobson Richardson). Прослављен као први амерички архитекта чија је оригиналност препозната у Европи, Ричардсон је, уместо за „бозар“ уобичајеног класицистичког рукописа, изнедрио својеврсну стилску синтезу која се базирала на коришћењу робусних материјала: наизглед необрађених камених блокова у контрасту са фасадном опеком и небојеним дрветом. Својим аутентичним изразом он је дефинисао стил који се препознаје као Ричардсонова романика управо због тежње да својом архитектуром оствари утисак архаичности и утемељености у локалном тлу. Ипак се на Тргу Копли у библиотечкој архитектури није показао Ричардсон, него његови ученици и сарадници који нису прихватили исти формални израз. Маким, Мид и Вајт су овај пројекат радили између 1887. и 1892, приближно у исто време када и библиотеку Универзитета Колумбија. За разлику од претходна два пројекта својих библиотека у којим су се махом позивали на паладијанске верзије Пантеона, у бостонском ремек-делу овог тима они су недвосмислено цитирали главну фасаду Лабрустове Сен Женевјев библиотеке. Тако се у трипартитној композиционој шеми појавило робусно приземље и над њим зона масивних монофора, које скоро да одишу снагом римских аквадукта, док се испод позиције прозора у оквиру сваке монофоре налази по камени парапет са угравираним именима знаменитих личности из библиотечке збирке (слика 4). За разлику од сведеног тона Лабрустовог прототипа, амерички следбеници уградили су све да покажу раскош детаља, архитектонских елемената и материјала, уприличених у стилу „америчке ренесансе“ или архитектуре „позлаћеног доба“ чији су највећи протагонисти били управо они.¹¹

Слика 4: Мек Ким, Мид и Вајт, Бостонска градска библиотека, 1887–1892.

¹⁰ Епископелијанска црква је амерички пандан Англиканској цркви.

¹¹ Mosette Broderick, *Triumvirate: McKim, Mead & White: Art, Architecture, Scandal, and Class in America's Gilded Age*, Washington: Deckle Edge, 2010.

За разлику од помпезног духа архитектуре „позлаћеног доба“, библиотеке у мањим градовима усвојиле су прототип склопа и карактеристичан Ричардсонијански стил. Током 1840-их у Америци је спровођена реформа школства са циљем да пружи образовање што широј популацији. Осим система јавних школа, ентузијазам да се створи библиотечки систем са хијерархијом која покрива и мале заједнице, била је императив не само градских власти, већ и имућних житеља малих градова – добротвора који су желели да оставе залог за будућност. Хенри Ричардсон је тако, по завршетку Цркве Св. Тројице, која је изазвала реакције својим аутентичним изразом, у наредним деценијама највише труда уложио у пројектовање малих библиотека првенствено у Масачусетсу, мада се његов препознатљив рукопис у стварању ове типологије¹² пренео и на остале државе. Сам архитекта их је називао сеоским библиотекама, од којих је пројекат у месту Квинси урађен средином 1880-их сматрао својим најуспешнијим делом без обзира на скромне размере. Концепт овог објекта, названог по свом добротвору – Библиотека Крејн, реферирао је на Лабрусову идеју читања програма из унутрашњости зграде на њеним фасадама. С разлогом, Ричардсон је студирао у Паризу током 1860-их када је Лабруст радио на свом пројекту за Националну библиотеку. Код Ричардсона се не примећује жеља да истакне конструктивне потенцијале модерних материјала; напротив, он се пре у духу покрета за „уметности и занате“ (Arts and Crafts) Вилијама Мориса определио за повратак исконским формама и материјалима. С друге стране, он је „бозаровски“ *partie* довео на сасвим нови ниво разумевања. Ниво плана који се састојао од: улазног хола, степеништа, отвореног депоа књига распоређених по нишама и са столовима и клупама за читање (с леве стране од улаза) и лежерне читаонице с камином и фотељама – места за сусрет и дискусију (с десне). При приласку прочељу распоред маса јасно је указивао на различите функције у унутрашњости, док је до тада уобичајено симетрична композиција фасаде разбијена. Тако се, на пример, тик до робусног, лучно засвођеног портала налазила тешка полукружна кула са коничним кровом која је назначавала положај степеништа ка галерији леве сале изнад ниша са књигама. На прочељу се ова сала препознавала по низу квадратних прозора испод крова, на нивоу галерије кроз које је светло базиликално силазило у средишњи простор за читање. Насупрот овој, десна сала била је прозрачна, са низом високих и узаних прозора који су наговештавали двоструку висину унутрашњег простора (слика 5).

---

12 Kenneth Breisch, *Henry H Richardson and the Small Public Library in America: a study of typology*, Cambridge MA: MIT Press, 1997.

Слика 5: Хенри Хобсон Ричардсон. Градска библиотека Квинси – Масачусетс, 1880–1882.

Хијерархија јавних библиотечких објеката и њихов територијални распоред били су исто тако и европски феномен. После реструктурирања Хабсбуршке империје у Аустроугарску монархију, почело се интензивно радити на подизању јавних објеката у регионалним центрима који су неретко били повезани са идејом идентитета одређених националних група. Тако је у нама суседној престоници Загребу, на прелазу столећа, планирана изградња националне и универзитетске библиотеке у оквиру једног од најелегантнијих урбанистичких ансамбала Европе – Зелене поткове. И по просторном положају, програмски усклађеном са низом других институција културе и образовања, и по стилском решењу које је репрезентовало отклон од историцизма и увођење модернистичке сецесије у хрватску архитектуру, на велика врата. И друге европске нације које су се бориле за доказивање потиснутих националних идентитета пролазиле су кроз сличне архитектонско-урбанистичке подвиге и на нивоу грађења централних библиотечких институција и дисперзију библиотечке мреже широм државне територије или кроз градове под страном управом у којима се налазе националне мањине.

Финска је у овоме карактеристичан пример, јер се одмах након досезања независности после Првог светског рата, идентитет нације почео градити модернистичким архитектонским језиком, за који је највише заслужан

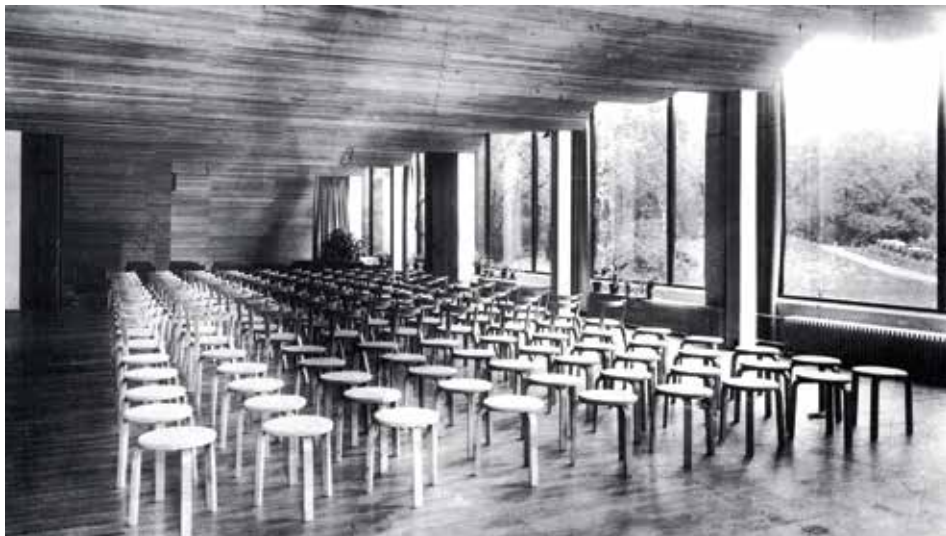
Алвар Алто (Alvar Aalto), „отац“ финске архитектуре. Алто је један од најмлађих и најпровокативнијих протагониста онога што се у међуратној архитектури називало „интернационалним стилем“, иако се већ средином тридесетих година почео одупирати искључивости постулата. Иако је за-служан за пројектовање читавог низа културних институција националног значаја, пројекат за градску библиотеку у градићу Випури од пресудног је значаја за разумевање важности „побадања“ ове врсте садржаја на граничним територијама где се тежи очувању језика и културе народа. Алто је на конкурс за библиотеку победио 1927. године, а свој пројекат реализовао до средине 1930-их, док је Випури још увек био у саставу Финске. Након завршетка Другог светског рата, град је прешао у руке Совјетског Савеза, а библиотека је, као и мноштво слично пројектованих грађевина у модернистичком духу, запостављена. Како је у питању било дело једног од најславнијих светских архитеката, иницијативе за реконструкцију уобличи-ла је интернационална организација World Heritage Watch, формирана управо у циљу да се врши притисак и убрза конзервација и рестаурација угрожених објеката, који заслужују место на листи светске баштине. Иако се објекат налазио на руској територији, у пројекту обнове учествовао је тим финских стручњака који су сматрани најбољим познаваоцима и експертима за Алтово дело.¹³

Ово је била прва библиотечка зграда која је поштовала естетику апстрактних кубичних форми, равних кровова, белих плошних фасада перфорираних континуалним стакленим платнима, уз употребу материјала и детаља који опонашају „ново машинско доба“ и у екстеријеру и у ентеријеру. Два најубедљивија простора Библиотеке биле су читаоница и сала за предавања, које су и поред сведених форми, за које би се могло помислити да су безличне и хладне, достигле атмосферу изузетног мира и спиритуалности. Различите активности и садржаји простора читаонице, попут пријемног пулта и простора са отвореним полицама за јединице енциклопедијског карактера, висински су одвојени од знатно волуминознијег простора за читање и студирање. Најсуптилнији елемент целокупног читалачког блока је мрежа кружних лантерни распростра-рних у равнима таваница, пропуштајући млечно светло налик на небеска тела, довољно јако, ипак дифузно. Простор је осветљен искључиво индиректно, како пренаглашене визуре према спољашности не би реметиле концентрацију. За разлику од овог простора, сала за предавања је сасвим транспарентна, отворена према зеленилу са густим дрвећем. Бесконачна пространства равних шума један су од најкарактеристичнијих елемената финског пејзажа, а дрво најчешћи елемент традиционалне архитектуре; стога Алто уводи природну панораму у ентеријер као продужену руку

---

13 Maija Kairamo, "The Restoration of Viipuri Library, an International Pilot Project", *Heritage Saved from Risk* – special issue, ICOMOS, 2006.

спајања са бескрајем. Притом апстрактне геометријске форме оплемењује увођењем дрвета у ентеријер, и то не као конструктивног, већ експресивног елемента. Усталасана дрвена таваница сале за предавања (слика 6) тако постаје један од првих знакова „побуне“ против насилне безличности, проповедане кроз појам „интернационалног стила“.

Слика 6: Алвар Алто, Градска библиотека у Випури, 1927–1935.

На европском континенту се последња фаза потврђивања националних идентитета кроз програм изградње централних библиотека у престоничким градовима одиграла након реконструисања државних граница после Другог светског рата. Љубљана се тако појавила као једина престоница у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца без јасно дефинисане зграде словеначке националне библиотеке. „Отац“ словеначке архитектуре, Јоже Плечник, наметнуо се као најадекватнија личност да попуни ову празнину и, по његовим речима, изгради „храм учења и људске мудрости, од суштинске важности за здрав развитак словеначког народа и његове независности.“¹⁴ Његов пројекат настајао је у слично време као и Алтова библиотека у Випурију, али се за разлику од већине својих савременика Плечник определио за отклон од радикалног модернизма, тако да је и резултат био сасвим другачији од естетике функционализма и ар декоа, доминирајућих током 1930-их када је библиотека у Љубљани

¹⁴ Damjan Prelovšek, *Jože Plečnik, 1872–1957: Architectura Perennis*, New Haven: Yale Un. Press, 1997: 253.

грађена. Плечникова основа је наизглед једноставна. Кроз призматични волумен, који је поновио основу барокне палате претходника овог здања, провучена је театрална линија процесионалног уласка у простор читаонице. Променада, фланкирана низом монументалних стубова са обе стране (слика 7), успела се до тачке уласка у читаоницу означеног као климакс доживљаја, са куполом тачно изнад улазних врата.¹⁵ Барокно, зар не? Читалац је припремљен да из сфере свакодневне баналности урони у сферу контемплације. Ово је стаза кроз коју се будући читалац припрема да буде прочишћен за утоноће у свет контемплације кроз спознају понуђену у читаоници. У Плечниковом пројекту читаоница ће се најзад објавити у форми ранохришћанске базилике, са свим њеним типичним елементима, док притом морамо имати у виду да је сам архитекта био страсни верник, повезан са Католичком црквом.

Слика 7 Јоже Плечник, Национална и универзитетска библиотека Словеније у Љубљани, 1930–1941.

После распрострањања енглеског цинизма и краха француског веровања у левицу крајем 1960-их, тешко је сагледати где би се могло фокусирати веровање у контемплативне вредности спознаје и учења као процеса. Уместо тога, наложено је да се усредсредимо на фразе о равноправно-

¹⁵ Tanja D. Conley, *Urban Architectures in Interwar Yugoslavia*, London: Routledge, 2019.

сти етницитета, раса и полова. Да би се доказало да је Европа превазишла флоскуле колонијализма, одобрава се свим бојама и расама да узму активно учешће у социјализацији и одлучивању. Преломни пример архитектуре инклузије био је Арапски културни центар у Паризу, који је изградио француски архитекта Жан Нувел (Jean Nouvel) током 1980-их (слика 8). Парадоксална чињеница је да „хај-тек“ форме ове грађевине не потенцирају тежњу да читамо написане књиге, већ да гледамо у шљаштеће трансформације сочива које нас обузимају технолошким скупљањем бленди, проузркованих светлосним трансформацијама. Ретко ко у Арапски центар у Паризу долази да чита. Узбуђење долази од промене светала проузрокованих сензибилним фасадним. Изгледа да је архитектура двадесет првог века инспирисана више овим ефектом сензације, неголи потребом да се разуме словима написано. У том смислу Игоов „Ceci tuera cela“ добија сасвим нову димензију.¹⁶

Слика 8: Жан Нувел, Арапски културни центар, Париз, 1980–1987.

¹⁶ Eugenia Victoria Ellis, "Ceci Tuera Cela: Education of the Architect in Hyperspace", *Journal of Architectural Education* vol. 51, no. 1 (1997): 37–45.

Tanja Damljanović Conley
Department of Architecture MassArt, Boston USA

“CECI TUERA CELA”

THE POSITION AND CONCEPT OF LIBRARIES IN THE AGE OF MODERNITY

Summary

Appreciation for a written word, the book and value of knowledge, along with the occurrence of first cities, has been considered the key criterium for defining of civilization and historic times as opposed to the era of a prehistoric man. Written records have been kept in various forms and on available materials such as stone or papyrus in libraries built as worlds' wonders. After the monumental Age of Antiquity, when academic knowledge was highly respected, the written records had been moved and “locked” within the contemplative spaces of monastic communities, while the church became closely tied to the foundation of universities. The dawn of Enlightenment, Gutenberg's discovery of the printing machine, as well as the belief in democracy and modern nations - within which culture and education would hold the leading role in the formation of a modern citizen - brought a new kind of ideas about library architecture. Projects for new libraries, being given to the leading names of architectural profession, started establishing new kind of references looking back to the Ancient world of academic values, also the to the medieval world of spirituality and contemplation. Within the network of public libraries, the priority was the position of national libraries as the most prominent symbol of capital cities. The projects in small cities were also encouraged. The aim of this paper is to present the main examples of library architecture since the beginning of Enlightenment until the final phase of establishment of modern civic societies in Europe and North America. Instead of writing hymns to printed books, one of the brightest French writers Victor Hugo, dared that that new libraries and uncontrolled distribution of book could have killed the meaning of architectural language celebrated at the Age of Cathedrals. However, architects of libraries looked for their inspiration in the sacred spirit of temples and cathedrals. Then, the New Age of disbelief in sacredness started making libraries looking like spaces of spectacle in which a new kind of media and technologies make a reader distracted from reading words written on paper. Within this context Victor Hugo's „Ceci tuera cela” reaches a new meaning.

Keywords: library architecture since the Enlightenment; the position and hierarchy of libraries during the constitution of civic societies; the transformation of program and experience of library spaces in the Age of Modernity.